Kulturutskottets betänkande 1982/83:4

om viss avgiftsfrihet för amatörforskare

Motionsyrkande

I motion 1981/82:1331 av Tore Nilsson (m) yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att avgiftsbeläggning av arkivens svar till forskare skulle dels medföra större administrationskostnader, dels vara till men för amatörforskare.

Bakgrund till yrkandet, m. m.

I budgetpropositionen 1981/82:100 (bil. 12 p. B 25 och B 26) anmälde utbildningsministern – sedan riksarkivet föreslagit att riksarkivet och landsarkiven skulle ges möjlighet att ta betalt för svar på skriftliga forskarförfrågningar – att han avsåg att senare föreslå regeringen att medge de nämnda myndigheterna rätt att avgiftsbelägga sådana svar på skriftliga förfrågningar som innebär att arkivmyndigheterna går utöver den serviceskyldighet gentemot allmänheten som föreskrivs i förordningen (1980:900) om statliga myndigheters serviceskyldighet.

Anmälan föranledde inte något uttalande av riksdagen (KrU 1981/82:21).

Regeringen har i juni utfärdat förordningen (1982:382) om rätt för riksarkivet och landsarkiven att avgiftsbelägga viss forskarservice. Förordningen har det innehållet, att de nämnda myndigheterna får ta betalt för sina svar på skriftliga forskarförfrågningar enligt grunder som beslutas av riksarkivet efter samråd med riksrevisionsverket.

Förordningen har trätt i kraft vid halvårsskiftet. Grunder för avgiftsbeläggning har ännu inte utarbetats.

I den ovan nämnda förordningen om statliga myndigheters serviceskyldighet erinras om att enligt viss bestämmelse i sekretesslagen en myndighet på begäran av en enskild skall lämna uppgifter ur allmänna handlingar som förvaras hos myndigheten i den mån hinder inte möter på grund av bestämmelse om sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång. Härutöver skall, stadgas det, myndigheterna i lämplig utsträckning lämna allmänheten upplysningar i frågor som rör deras verksamhetsområden.

Motionsmotivering

Motionären erinrar inledningsvis om det stora intresse som finns för bygdehistoria och släktforskning. Han anför vidare att det material som

forskarna måste arbeta med sällan är lättillgängligt. Det är visserligen möjligt att i viss utsträckning få låna sådant material genom biblioteken men resor till olika arkiv är oundvikliga. Även andra kostnader än resekostnader uppstår. Amatörforskare bör inte härutöver belastas med avgifter för att få svar på sina förfrågningar hos riksarkivet eller landsarkiven. Det gäller, anför motionären, en väsentlig del av vår kultur i en tid när kulturen har det tungt i ekonomiskt avseende. I sammanhanget anför motionären att betalning kanske kan tänkas då det gäller frågor från institutioner och från forskare som har lön eller annan ersättning för sitt arbete. Han anför emellertid också att det troligen skulle utgöra en väsentlig kulturell insats om statsmakterna helt övergav tanken att avgiftsbelägga de förfrågningar som arkiven får. Motionären anför att det kan ifrågasättas om inte merkostnaderna för debitering och utkrävande av betalning kommer att bli så omfattande att en ny verksamhet av här aktuellt slag skulle gå med förlust för det allmänna.

Remissyttranden

Riksarkivet och *Genealogiska föreningen* har yttrat sig över motionen.

Riksarkivet avstyrker motionen. Riksarkivet anför inledningsvis att riksarkivet och landsarkiven har som ett av sina huvudmål att främja forskning i arkiven och att på arkivområdet verka för bevarande och levandegörande av gångna tiders kultur. Detta sker bl. a. genom forskarservice, vilket är ett mycket vidsträckt begrepp.

Detta innefattar bl. a. depåverksamhet i stort, upprättande av register om andra hjälpmedel, renovering och konservering av skadade handlingar, visst utgivningsarbete och publicering av arkivinformation. Den mera direkta forskarservicen omfattar handledning och hjälp åt forskare vid deras besök i arkivinstitutionerna och besvarande av skriftliga forskarförfrågningar. Det andra huvudmålet för riksarkivet och landsarkiven är, anförs det i yttrandet, bl. a. att genom arkivservice åt myndigheterna verka för rationellt informationsflöde och rationella arkivfunktioner. I anslutning härtill framhålls att i enlighet med statsmakternas krav arkivmyndigheterna de senaste åren också byggt ut myndighetsservicen. Angelägenheten av en hög prioritet för de statliga myndigheternas arkivvård har också understrukits i rapporten (Ds U 1981:21) Samhällets arkivproblem. Detta måste ske på bekostnad av bl. a. forskarservicen. Vidare anförs följande.

Samtidigt som riksarkivet och landsarkiven anpassat sin organisation alltmer med tonvikt på myndighetsservice enligt statsmakternas önskemål, har också kraven på arkivorganisationernas forskarservice ökat markant. Särskilt forskningen i landsarkivens material har under de senaste åren stegrats enormt. Tillströmningen av forskare har varit sådan, att landsarkiven har haft svårigheter att bemästra den. Vissa dagar har forskarsalarna blivit fullbelagda redan på morgonen och ett stort antal forskare har sedan

måst avvisas. Antalet för forskare framtagna volymer har under en 10-årsperiod ökat med 60 % hos landsarkiven och ligger för närvarande på nära 400 000 per år. Antalet skriftliga forskarförfrågningar från enskilda har också mer än fördubblats sedan 1970 och utgjorde 1980 10 600.

Detta växande forskningsintresse är en glädjande utveckling. Det innebär också en demokratisering av forskningen och en breddning till nya områden, främst hembygdsforskning och lokalhistoria. Det ökade forskarintresset har emellertid inte givit arkivinstitutionerna ökade resurser. I dagens statsfinansiella läge synes det också utsiktslöst att begära sådana.

Riksarkivet framhåller att forskarförfrågningarna kräver avsevärda arbetsinsatser och därigenom minskar utrymmet för andra angelägna aktiviteter, som statsmakterna givit företräde. Detta är bakgrunden till riksarkivets framställning till regeringen om avgiftsbeläggning av svar på skriftliga forskarförfrågningar.

Riksarkivet nämner att erfarenheterna från Stockholms stadsarkiv, där avgiftsbeläggning tillämpats sedan år 1980, visar att antalet forskarförfrågningar minskat med mer än hälften. Avgifterna frigör således en inte obetydlig arbetskraftsresurs för andra ändamål.

Slutligen anför riksarkivet.

Det är givetvis beklagligt att riksarkivet och landsarkiven måste vidtaga denna åtgärd för att omdirigera arbetskraft. Riksarkivet ser emellertid å andra sidan inte en avgiftsbeläggning av forskarförfrågningarna som något större hinder för amatörforskningen. Den statliga kulturpolitiken har bland annat som mål att ge människor möjligheter till egen skapande aktivitet. På det här aktuella området måste den skapande verksamheten främst vara att forskaren får möjlighet att själv genom egen forskning nå fram till de resultat han efterforskar. Mycket har också gjorts för att underlätta sådan verksamhet. Länsbiblioteken har sålunda skaffat filmkopior av det centrala arkivmaterialet för släkt- och hembygdsforskning från sina respektive län och dessa filmkopior kan i regel lånas till kommunbiblioteken om dessa anskaffat läsapparater för läsning av mikrofilm. Vidare har man i Ramsele startat en verksamhet "Svensk arkivinformation i Ramsele, SVAR", som i sinom tid skall öka möjligheterna att låna eller till billigt pris köpa filmkopior. Vidare framställer man där register som skall underlätta användningen av filmer.

De avgifter riksarkivet kan väntas lägga på svar på forskarförfrågningar kan av praktiska skäl inte differentieras. Att avskilja amatörforskare från andra forskare är knappast görligt. Försök i den riktningen skulle leda till orimliga konsekvenser.

Genealogiska föreningen, som är en riksförening för släktforskning, uttalar att föreningen saknar underlag för att bedöma de administrativa kostnader som en eventuell avgiftsbeläggning skulle kunna medföra, men att föreningsmedlemmar med stor erfarenhet av verksamheten vid våra arkiv håller det för sannolikt, att motionären har rätt i att kostnaderna skulle bli större än de summor avgifterna skulle ge. Föreningen stöder i princip förslaget i motionen om att svar på frågor som amatörforskare ställer till arkiven skall vara avgiftsfria. Härefter anför föreningen.

Det kan dock härvidlag finnas anledning att skilja på enkla frågor, där svaret fås genom att vederbörande tjänsteman tar en uppgift direkt ur källan, och komplicerade frågor, som medför krav på vidlyftigare utredningar. Det är den förra typen av frågor som – liksom hittills – bör besvaras kostnadsfritt. Då det gäller skriftligt besvarande av frågor av mera tidsödande art anser föreningen det inte vara orimligt med en avgiftsbeläggning – om nu arkiven över huvud taget skall besvara sådana frågor. Amatörforskaren skall enligt föreningens åsikt forska själv och inte begära att arkivpersonalen skall göra det åt honom/henne. Gränsen mellan de båda typerna av frågor kan med fördel sättas vid 30 minuters arbete på samma sätt som i regel hittills skett.

En följd av en avgiftsbeläggning kan bli ökning av antalet muntliga förfrågningar, som inte berörs av debiteringarna. Dessa förfrågningar kan komma olägligt i tiden och vålla mera besvär än de skriftliga, vilka kan besvaras vid lägligare tid i arbetet.

Utskottet

Regeringen utfärdade i juni i år en förordning som ger riksarkivet och landsarkiven rätt att ta betalt för sina svar på skriftliga forskarförfrågningar enligt grunder som beslutas av riksarkivet efter samråd med riksrevisionsverket. Grunder för sådana avgifter har ännu inte utarbetats.

Motion 1331 (m) syftar till att avgiftsbeläggning i vart fall inte skall ske för amatörforskare som gör förfrågan hos arkiven. Motionären erinrar om det stora intresse för bygdehistoria och släktforskning som finns hos många människor. Han anför vidare att det material som forskarna måste arbeta med sällan är lättillgängligt. Det är visserligen möjligt att i viss utsträckning få låna sådant material genom biblioteken men resor till olika arkiv är oundvikliga. Även andra kostnader än resekostnader uppstår. De människor som på sin fritid ägnar sig åt forskning bör inte därutöver belastas med avgifter för att få svar på sina förfrågningar hos riksarkivet eller landsarkiven.

Utskottet delar motionärens uppfattning om värdet av att enskilda människor i allt större utsträckning visar intresse för bl. a. forskning i sin hembygds historia. Det intresse för forskning som sålunda finns hos många människor bör uppmuntras och inte onödigtvis försvåras. Enligt utskottets uppfattning bör därför försiktighet iakttas då det gäller att ta ut avgifter för forskarservice. I detta sammanhang noterar utskottet vad motionären och Genealogiska föreningen anfört om risken för att en avgiftsbeläggning leder till att administrationskostnaderna överstiger influtna medel.

Vid bedömningen av motionen finns det skäl att också anföra följande.

Riksarkivets yttrande visar att de ökande kraven på myndighetsservice i förening med allt större tillströmning av forskare till framför allt landsarkiven innebär att påfrestningarna på arkiven och deras personal blir allt större. I nuvarande budgetläge är det orealistiskt att räkna med några resursförstärkningar. I den situation som sålunda föreligger framstår det som önskvärt att

man i första hand söker begränsa tjänstemännens bistånd åt enskilda forskare med mera tidskrävande utredningar. En avgiftsbeläggning kan bidra till detta. Riksarkivet ser inte en avgiftsbeläggning som något större hinder för amatörforskningen. Myndigheten erinrar om att den statliga kulturpolitiken bl. a. har som mål att ge människor möjligheter till egna skapande aktiviteter samt uttalar att på det här aktuella området den skapande verksamheten måste innebära att forskaren själv genom egen forskning når fram till det resultat han efterforskar. Också Genealogiska föreningen framhåller att det inte är orimligt med en avgiftsbeläggning för skriftligt besvarande av frågor av mera tidsödande art. Föreningen uttalar sig också i övrigt på ett med riksarkivet likartat sätt och anför att amatörforskaren skall forska själv och inte begära att arkivpersonalen skall göra det åt honom.

Utskottet anser remissinstansernas nu redovisade synpunkter beaktansvärda. I enlighet med innehållet i den inledningsvis redovisade förordningen ankommer det på riksarkivet att – efter samråd med riksrevisionsverket – ta ställning till i vilken utsträckning rätten att ta ut avgift skall utnyttjas och att, i den utsträckning så sker, bestämma taxan. Utskottet har inhämtat att förslag till taxa f. n. utarbetas.

Vad utskottet i det föregående anfört leder till slutsatsen att det inte är motiverat att riksdagen vidtar någon åtgärd med anledning av motionen.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1981/82:1331.

Stockholm den 9 november 1982

På kulturutskottets vägnar
ING-MARIE HANSSON

Närvarande: Ing-Marie Hansson (s), Tyra Johansson (s), Karl-Eric Norrby (c), Lars-Ingvar Sörenson (s), Tore Nilsson (m), Catarina Rönnung (s), Maja Bäckström (s), Lars Ahlmark (m), Karl Boo (c), Berit Oscarsson (s), Gunnel Liljegren (m), Eva Hjelmström (vpk), Lars Ahlström (m), Anders Nilsson (s) och Kerstin Anér (fp).